برایەتی نێوان موسڵمانان
٢ـ مافەکانی برایەتی نێوان موسڵمانان
(حقوق الأخوة)

بەشی یەکەم : (١ ــ ١٠)

ئامادەکردنی / م . محمد عبد الرحمن

بسم الله الرحمن الرحیم

* ئەو فەرموودانەی کە لەم بارەیەوە هاتووە :

١-وعن أبـي هريرة﴿رضي الله عنه﴾أن رسـول الله﴿صلى الله عليه وسلم﴾ قال : ﴿حق المسلم على المسلم ست﴾ قيل : ما هن يا رسول الله ؟ قـال : ﴿إذا لقيته فسلم عليه ، وإذا دعاك فأجبه ، وإذا استنصحك فانصح لـه ، وإذا عطـس فحمد الله فشمـته ، وإذا مرض فعده ، وإذا مـــــات فاتبعـــــه﴾[1].

واتــە : مافـی موسـڵمان بــە ســەر موسڵمانەوە شەشە ، ووترا : ئـەو مافانـە چـین ئـەی پێغەمبـەری خـوا ﴿صلى الله عليه وسلم﴾؟ فـەرمووی: ئەگـەر پـێی گەیشتیت ئـەوا سـەلامی لـێ بکـە ، وە ئەگـەر دەعـوەتی کردی ئەوا وەڵامـی بـدەرەوە ، وە ئەگـەر داوای ئامۆژگـاری لـێ کـردی ئــەوا ئامۆژگاری بکە ، وە ئەگەر نەخۆش کەوت ئەوا سـەردانی بکـە ، وەئەگـەر مـرد ئـەوا شـوێنی جەنازەکـەی بکـەوە .

٢ ـ وعن البراء بن عازب ﴿رضي الله عنه﴾ قال: ﴿ أمرنا رسول الله﴿صلى الله عليه وسلم﴾بسبع ونـهانا عـن سبع ، أمرنا بعيادة الـمريض ، واتبـاع الـجنازة ، وتشميت العـاطس ، وإبـرار القَسم أو الـمقسم ، ونصر الـمظلوم ، وإجابة الداعي ، وإفشاءِ السلام، ونـهانا عن ...﴾[2] .

(١) – (صحيح مسلم) رقم : (٢١٦٢) .

(٢)- (صحيح مسلم) : (٢٠٦٦) .

واتــه : پێغەمبــەری خــوا﴿ﷺ﴾ فــەرمانی پێكــردین بــە حــەوت شــت و ڕێگریــشی لێكــردین لــە حــەوت شــت ، فەرمانی پێكردین بە : سەردانی نەخۆش، وشــوێنكەوتنی جــەنازە ، ودوعــاكردن بــۆ ئــەو كەســەی دەپــژمێت ، وبــەجێهێنانی سوێندی كەسێك سوێندی لێت خواردبێت، وسەرخــستنی ســـتەم لێكــراو ،و وەڵام دانــەوەی دەعــوەت ، وبڵاوكردنــەوەی سەلام ...

٣ ــ وعــن أبــي موســى الأشــعري﴿رضي الله عنه﴾ عــن النبي ﴿ﷺ﴾ قال:﴿أطعموا الجائع ﴿وأجيبوا الداعي﴾، وعودوا المريض ، وفكوا العاني﴾، قال سفيان: والعاني الأسير[٣].

واتــە : خــواردن بــدەن بــە كەسانی برســی، و وەڵامــی دەعــوەت بدەنــەوە، و ســــەردانی نــــەخۆش بكــــەن ،و دیــــل و بەندكراو ڕزگار بكەن .

* ئایا مافـەكانی برایـەتی هـەر ئەوەندەیە ؟

زانایــان فەرموویانــە: مافــەكانی برایــەتی نێــوان موســڵمانان زۆرن و تــەنها كورت هەڵنەچنراون لەو چەند مافــەی كــە لــەو فەرموودانــەی ســەرەوە باســكران ، بــەڵام ئەوانــەی كــە باســكران بــریتین لــە گــرنگترین مافــەكانی موســڵمان بــە ســەر برای موسڵمانییەوە .

ئیمــامی(الــمناوي) لــە "فــيض القدير" دا،دەفەرمێت:

(مانــای ئــەم ڕستانە ئــەوە دەگەیــەنێت كەوا ئەمانە لە مافەكانی ئیسلامن و مافـی تریش هەیە كە لە فەرموودەی تردا بـاس كـراوە ... بیرخـستنەوەی (مفهوم العدد) نابێتە بەڵگـە لای زۆربـەی زانایـان ، بۆیـە باســكردنی (ژمــارە) لــەم فەرموودەیــە و ئەوەی پێشەوەیشی ئەوە ناگەیەنێت كەوا لەمانەی كە باسكراون مافـی زیاتر نییـە،

---

(٣) – (صحيح البخاري) رقم : (٥٣٧٣) و (٥٦٤٩) و (٥١٧٤) ، قال الحافظ : (قوله "أطعموا الجائع ، وعودوا المريض ..." الحديث تقدم في الوليمة من كتاب النكاح (٥١٧٤) بلفظ : "أجيبوا الداعي " بدل "أطعموا الجائع " ومخرجهما واحد ، وكأن بعض الرواة حفظ ما لم يحفظ الآخر) [فتح الباري : (٩ / ٦٤٣)] .

چونکە مافی تر بۆ موسڵمان بە سەر برای موسڵمانیەوە باسکراوە.....)[٤] .

وە شێخ (ابن العثيمين) دەفەرمێت :

مافەکانی موسڵمان بە سەر برای موسڵمانیەوە زۆرن ، بەلاّم پێغەمبەر﴿ﷺ﴾ هەندێك جار هەندێك شتی دیاری کراو باس دەکات لە هەندێك شتی زۆردا لە بەر گرنگی پێدان و ڕێزلێگرتنی ئەو شتە دیاری کراوانە[٥] .

٤ ـ وعن أبـي هريرة﴿رضي الله عنه﴾قال : قال رسول الله﴿ﷺ﴾ : ((﴿إياكم والظـن فـإن الظـن أكـذب الـحديث ، ولا تحسـسوا ، ولا تجسـسوا ، ولا تنافسوا ، و﴾ لا تـحاسدوا ، ولا تناجـشوا ، ولا تباغضوا ، ولا تدابروا ، ولايبع بعضكم على بيع بعض،ولا يخطب الرجلُ على خطبة أخيه حتـى ينكح أو يترك﴾،وكونوا عبـاد الله إخوانا .

الـمسلم أخوالمسلم لا يظلمه ، ﴿ولا يخونه ، ولا يكذبه﴾،﴿ولا يـسلمه﴾، ولا

(٤) – (فيض القدير شرح الـجامع الـصغير) : (٣ / ٣٩٠).

(٥) – (شرح ريـاض الـصالـحين) : (١ / ٦٠٦ ـ ٦٠٧).

يـخذله ، ولا يحقره ، ﴿ومـن كـان في حاجة أخيه كان الله في حاجته ، ومن فرج عن مسلم كُربةً فرج الله عنه كربـة مـن كربات يوم القيامة ، ومن ستر مسلماً ستره الله يوم القيامة﴾ ، التقوى هاهنا ويشير إلى صدره ثلاث مرات ، بـحسب امرئٍ مـن الشر أنْ يحقر أخاه المسلم ، كل المسلم على المسلم حرام دمه وماله وعرضه .

﴿إن الله لا ينظر إلى أجسادكم ولا إلى صوركم ولكـن ينظـر إلى قلـوبكم ﴿وأعمالكم﴾وأشار بأصابعه إلى صدره﴾، ﴿ويقول : والذي نفسي بيده ما تواد اثنان فيفرق بينهما إلا بذنبٍ يحدثـه أحـدهما ، وكان يقول : للمسلم على الـمسلم ست : يشمته إذا عطس ، ويعـوده إذا مـرض ، وينصحه إذا غاب أو شهد ، ويسلم عليه إذا لقيه ، ويجيبه إذا دعاه ، ويتبعه إذا مـات ، ونـهى عن هجرة الـمسلم أخـاه فـوق ثلاث﴾))[٦] .

(٦) – (صحيح البخاري) رقم : (٦٠٦٤) و (٦٠٦٥) و (٦٠٦٦) ، و(صحيح مسلم) رقم : (٢٥٦٣) ،و(صحيح سنن الترمذي) رقم : (١٩٢٧)و(صحيح سنن أبـي داود) رقم : (٤٨٩٣) ، و(مسند الإمام أحمد) رقم : (٥٣٥٧)، و(صحيح الـجامع الصغير) رقم : (٦٧٠٦) ، و(صحيح الترغيب والترهيب) رقم : (٢٨٨٥) و (٣٤٩٥) .

واتـه : ئامـان ووريـاى گومـان بـن چونكه گومان درۆترين ووتەى دەروونـە ، و چـاوە چـاوە مەكـەن بـۆ موسـڵمانان ، وجاسوسى مەكـەن ، و پێشبڕكێ مەكـەن بۆ دونيا ، و حەسودى بە يـەكتر مەبـەن ، و نرخـى شـتومەك لـە سـەر يـەكتر گـران مەكـەن ، و ڕقتـان لـە يـەكتر نـەبێت ، و پـشت لـە يـەكتر هەڵمەكـەن ، و مامەڵـە و كڕين و فرۆشتن مەكەن بە سـەر مامەڵـەى يەكتر ، و خـوازبێنى ژن مەكـەن بـە سـەر خــوازبێنى براتــان تــاوەكو ئــەو مــارەى دەكـات يـان وازىلىٰدێنێت ، وە بـبن بـە براى يەكتر .

موسـڵمان بـراى موسـڵمانە سـتەم و زوڵمى لىٰ ناكات ، و خيانەتى لىٰ ناكـات ، و درۆى لـە گەڵـدا ناكـات و بـە درۆشـى ناخاتەوە ، و دەست بە سەرى ناكات ، و سەرشۆڕى ناكات ، و بـە چـاوى سـووك و كـەم ڕێـزەوە سـەيرى ناكـات ، وە هـەر كەسێك لە پێويستى براى موسڵمانيدا بێت ئەوا خـوا لـە پێويـستيدا دەبێـت ، و هـەر كەسێك ناڕەحەتىيەك لە سەر موسڵمانێك لابـەرێت ئـەوا خـوا ناڕەحەتىيـەك لـە ناڕەحەتىيـەكانى قيامـەتى لـە سـەر لادەبـات ، و هـەر كەسـێك عەيبـە و كـەم وكوڕى موسـڵمانێك دابپۆشـێت ئـەوا خـوا عەيبـە و كـەم و كـوڕى دادەپۆشـێت لـە قيامەتدا ، لـە خـوا ترسـان ئـا لێرەدايـە - سـىٰ جـار ئامـاژەى كـرد بـۆ سـينگى - ، بەسە بۆ خراپێتى موسڵمان كە بـە چـاوى سـووك و كـەم ڕێزەىيـەوە سـەيرى بـراى موسـڵمانى بكـات ، هـەموو موسـڵمانێك خوێن و ماڵ و ناموسـى حەرامـە لـە سـەر موسڵمان .

تنبيهٌ لطلبة العلم :

أصل الـحديث أخرجه الإمام مسلم رقـم : (٢٥٦٣) والرواية الـتي جعلتها أصلاً للحـديث هي أهم الروايات وأجمعها ، قال الـمنذري فـي "الترغيب والترهيـب" : (رواه مالك والبخاري ومسلم واللفظ لـه ، وهـو أهـم الروايات) ، وقال الـحافظ ابن حجر فـي [فتح الباري : (١٠ / ٥٩٤)] بعد أنْ ذكر بعض زوائد هذا الـحديث : (وهذه الطريق أجمع ما وقفت عليـه مـن طـرق هـذا الـحديث عن أبـي هريرة ... وهو حديث عظيم اشتمل على جملٍ من الفوائـد والآداب الـمحتاج إليهـا) ، لكننـي ضممت إليها زوائدها ووضعتها فـي أماكنـها الـمناسبة لـها - وذلك حسب علمي القاصر - اتباعاً لطريقة إمام أهل الـحديث فـي زمانه الـمحدث العلامة الشيخ الألبانـي رحمه الله .

خــوا ســەیری لاشــە و وێنــەتان ناکات بەڵکو سەیری دڵ و کردەوەکانتـان دەکات ـ وە بە پەنجەکانی ئاماژەی کرد بۆ سینگی ـ ، وە فەرمووی : سوێند بەو خوایەی کە نەفس و دەروونی منی بە دەسـتە دوو کـەس نىیە خۆشەویـستی یەکتر بن و جیاوازی بکەوێتـە نێوانیانـەوە ئـیللا بـە هـۆی تاوانێکـەوە نـەبێت کـە یــەکێکیان ئــەنجامی داوە ، هـــەروەها فەرمووی : موسڵمان شـەش مافــی هەیـە بە سەر موسڵمانەوە : دوعای بـۆ دەکات ئەگەر پژمی ، و سـەردانی دەکـات ئەگـەر نـەخۆش کـەوت ، و ئامۆژگـاری دەکـات ئەگەر دیار نـەبوو یـان ئامـادەش بـوو ، و سەلامی لێ دەکات ئەگەر پێی گەیشت ، و وەڵامی دەداتەوە ئەگەر دەعوەتی کرد، و شوێنیـشی دەکـەوێت ئەگـەر مـرد ، وە قەدەغەی کردووە موسڵمان قسە لە گەڵ موسـڵماندا نـەکات و پـشتی لــێ هەڵبکات زیاتر لە سێ ڕۆژ .

قال الـحافظ : (وهـو حـديث عظيم اشتمل على جملٍ من الفوائد والآداب الـمحتاج إليها)(٧) .

واتـــــە : ئـــــەم فەرموودەیـــــە فەرموودەیـەکی زۆر گەورەیـە و چـەندین سوود و ئاکار و ئادابی لە خۆ گرتووە کە موسڵمانان پێویستیان پێیان هەیە .

*** حـــــوکمی ئـــــەم مافانـــــەی موسڵمانان بەسەر یەکترەوە :**

زانایـان لـەحوکمی ئـەم مافانـەدا ســێ مەزهــەب و بۆچــوونی جیاوازیــان هەیە:

١ ـ هەندێك لە زانایان دەڵێن : بـە جێگەیانـدنی ئــەم مافانــە ســوننەتێکی جەخت لە سەر کراوە (سنـةٌ مؤكدة) .

٢ ـ وە هەنـدێکی تریـان دەڵـێن : فــەرزە لــە ســەر هەنـدێك بـە شـێوەیەك ئەگــەر چــەند موســڵمانێك هەســتان بــە جێبەجێکردنی ئـەم مافانـە کـەوا بـەس بێت ئەوا ئەم ئەرکانە لە سەر ئەوانەی تـر پێویـست و واجـب نابێـت، واتـە/(فـرض كفايـة)یە .

(٧) – (فتح الباري شرح صـحيح البخـاري) :(١٠ / ٥٩٤).

٣ ـ وه هەندێكی تریان دەڵێن : فەرزە لە سەر هەموو تاكێكی موسڵمانان ئەم مافانە بە جێبگەیەنێت بەرامبەر بە یەكتر،واتە/ (فرض عين)ە.

بەلاّم بۆچوونی ڕاست و دروست بریتی‌یە لە مەزهەب و بۆچوونی دووەم كەوا ئەگەر چەند موسڵمانێك هەستان بە جێگەیاندنی ئەم مافانە كەوا بەس بێت ئەوا ئەم ئەركانە لە سەر ئەوانەی تر پێویست و واجب نابێت ، بەلاّم ئەگەر بەجێگەیەنەری ئەم مافانە ئەوەندە نەبوون كە بەس بێت ئەوا هەموو موسڵمانانی بە توانا و بەئاگا تاوانبار دەبن .

قال الشوكاني : (والمراد بقوله : "حق المسلم" أنه لا ينبغي تركه ويكون فعله إما واجباً أو مندوباً ندباً مؤكداً شبيهاً بالواجب الذي لا ينبغي تركه ...)[٨].

وقال الحافظ في الفتح :

(قوله: ((**حق المسلم على المسلم خمس**)) في رواية مسلم : ((**خمس تجب للمسلم على المسلم**)) وله عن أبي هريرة : ((**حق المسلم على المسلم ست**))

(٨) – (نيل الأوطار) : (٤ / ٤٣) .

وزاد : ((**وإذا استنصحك فانصح له**)) ، وقد تبين أن معنى الحق هنا الوجوب خلافاً لقول بن بطال المراد حق الحرمة والصحبة ، والظاهر أن المراد به هنا وجوب الكفاية)[٩].

واتە : ڕوون و ئاشكرایە كەوا مەبەست بە (حەقە لە سەر موسڵمان) واجب و پێویست بوونە ، وە ئاشكراشە لێرەدا مەبەست ئەوەیە واجبە لە سەر هەندێك كەوا بەجێهێنانیان بۆ ئەو مافانە بەس بێت .

مافەكانی موسڵمانان بە سەر یەكترەوە برتین لە :

یەكەم : سەلام كردن و وەلاّمدانەوەی سەلام ((إلقاءُ السلامُ ، وردُّ السلام)) :

لە فەرموودەكانی سەرەوەدا باس لەم مافە كراوە بە :

ـ ((إذا لقيته فسلم عليه)) ، واتە : ئەگەر پێی گەیشتیت ئەوا سەلامی لێ بكە ، ئەمەش سوننەتە .

(٩) – (فتح الباري) : (٣ / ١٤٦) وانظر : (١٠ / ٧٣٨).

ـــ ((رد الــــسلام)) ، واتـــه :

وەڵامدانەوەی سەلام ، ئەمەشیان واجب و فەرزە .

ـ ((وإفـشاء الـسلام)) ، واتـه : بڵاوكردنەوەی سەلام لـه نێـوان یـەكتردا ، ئەمەشیان دەبێتە مایەی دروست بـوونی خۆشەویستی لە نێوان موسڵماناندا .

عن أبـي هريرة﴿رضي الله عنه﴾ قال : قال رسول الله﴿صلى الله عليه وسلم﴾: ﴿لا تدخلون الــجنة حتـى تؤمنوا ، ولا تؤمنوا حتـى تحابوا ، أو لا أدلكُم على شيءٍ إذا فعلتموه تحاببتم : أفشوا السلام بينكم﴾(١٠) .

واته : ناچنه بەهەشتەوە تـاوەكو ئیمــان و بــاوەڕ نـــەهێنن ، وە ئیمـــان و باوەڕتــــان تـــــەواو نابێـــــت تـــــاوەكو خۆشەویـــستی یـــــەكتر نـــــەبن ، ئایـــا ڕێنماییتـــان نەكـــەم بـــۆ شـــتێك ئەگـــەر ئـــــەنجامی بـــدەن ئـــــەوا دەبـــن بــــە خۆشەویـستی یـەكتر : سـەلام كـردن لـە یـــەكتر و وەڵامدانـــەوەی لـــە نێوانتانـــا بڵاوبكەنەوە .

(١٠) – (صحيح مسلم) رقم : (٥٤) .

* فەزلأ و طەورەيي ثاداشتي سەلام كردن و بلآوكردنەوەي :

عن أبي هريرة ﴿رضي الله عنه﴾ قال : ﴿أن رجلاً مر على رسول الله﴿صلى الله عليه وسلم﴾ وهـو في مجلس فقال : السلام عليكم ، فقال : عشر حسنات ، فمر رجل آخر فقال : الـسلام عليكم ورحمة الله ، فقال : عشرون حسنة ، فمررجل آخر فقال : السلام عليكم ورحمة الله وبركاتــه ، فقــال: ثلاثــون حسنة...﴾(١١) .

واته : پیاوێك دای بـەلای پێغەمبـەری خوادا﴿صلى الله عليه وسلم﴾ لـه كاتێكدا كـه پێغەمبـەری خوا ﴿صلى الله عليه وسلم﴾دانیشتبوو لـه مەجلیسێكدا و ووتـی: (الــسلام علــيكم) پێغەمبـــەری خـــوایش﴿صلى الله عليه وسلم﴾وەڵامـــی دایـــەوە و فەرمووی: ئەمـه (١٠) دە چـاكە ، ئـەنجا پیاوێكی تـر تێپـەڕی و ووتـی : (الـسلام علــيكم ورحمــة الله) پێغەمبـــەری خـــوایش﴿صلى الله عليه وسلم﴾ وەڵامـــی دایـــەوە و فـەرمووی : ئەمـــە (٢٠) بیـست چـاكە ، ئـــەنجا پیـــاوێكی تـــر تێپـــەڕی و ووتـــی :

(١١) – (صحيح الأدب المـفرد) رقـم : (٩٨٦) ، وفـي (صحيح سنن أبـي داود) من حديث (عمران بن الـحصين) τ رقم : (٥١٩٥) .

(السلام عليكم ورحمة الله وبركاته) پێغەمبەری خوایش﴿ﷺ﴾ وەڵامی دایەوە و فەرمووی : ئەمە (٣٠) سی چاکە .

* ڕاستکردنەوەی هەندێك هەڵەی موسڵمانان لەم بابەتەدا :

١ ـ گۆڕینەوەی ووشەکانی سەلام کردن کە لە قورئان و سوننەتدا هاتووە بە هەندێك ووشە و ووتەی خەڵك یان بە هەندێك ووشەی بێباوەڕەکان لە گاور و جوولەکە :

وەك ئەوەی کە لە کاتی بە یەکتر گەیشتندا دەڵێن : (ئەم کاتەت باش) یان (چۆنیت) یان (مەرحەبا) یان (ئەلەو) ... هتد ، هەروەها لە کاتی وەڵامدانەوەی سەلامدا دەڵێن : (سەلام سەر چاو) یان (سەر سەرم) یان (ڕوحەکەی) یان (بەخێربێیت) ... هتد .

ئەمانە هەمووی هەڵەن چونکە پێچەوانەن بۆ ئەم فەرموودەیەی پێغەمبەر﴿ﷺ﴾ :

عن عائشة رضي الله عنها قالت : قال لي رسول الله﴿ﷺ﴾ : ﴿إن جبريل يقرأُ عليك السلام)) قالت : قلت : وعليه السلام ورحمةُ الله وبركاته﴾[١٢].

واتە : عائیشە فەرمووی : پێغەمبەری خوا ﴿ﷺ﴾ پێی فەرمووم : جبریل سەلامت لێدەکات ، منیش ووتم : (وعليه السلام ورحمةُ الله وبركاته) .

کەواتە دەبێت لە وەڵامدا بڵێیت : وعليكم السلام ورحمةُ الله وبركاته .

٢ ـ وازهێنان لە سەلام کردن لە کاتی جیابوونەوەدا : زۆرێك لە موسڵمانان وا تێگەیشتوون کەوا سەلام کردن تەنها تایبەتە بە کاتی بە یەکتر گەیشتن و بەس! ئەم تێگەیشتنە هەڵەیە چونکە پێچەوانەیە بۆ ئەم فەرموودەیەی پێغەمبەر﴿ﷺ﴾ :

عن أبي هريرة﴿رضي الله عنه﴾ قال : قال رسول الله ﴿ﷺ﴾ : ﴿إذا انتهى أحدكم إلى المجلس فليسلم ، فإذا أراد أنْ يقوم فيسلم فليست الأولى بأحق من الآخرة﴾[١٣].

---

(١٢) – (صحيح البخاري) رقم : (٣٧٦٩) و(صحيح مسلم) رقم : (٢٤٤٦) .

(١٣) – (سلسلة الأحاديث الصحيحة) رقم : (١٨٣) وهو جزء من الحديث السابق الذي تم تخريجه في التعليقة رقم : (١٤) .

واتە : ئەگەر یەکێکتان گەیشتە کوڕ و کۆمەڵ و مەجلیسێك با سەلام بکات ، وە ئەگەر ویستیشی هەڵبسێت ئەوا با سەلام بکات چونکە سەلامی یەکەم لە پێشتر و شایستەتر نییە لەوەی دوایی .

٣ ـ سەلام کردن بە ئاماژەی دەست و سەر جوڵاندنەوە : زۆرێك لە موسڵمانان لە کاتی سەلام کردندا خۆیان دەشوبهێنن بە گاور و جوولەکە ، بۆیە دەبینیت سەلام کردنیان یان وەڵامدانەوەی سەلامیان بریتییە لە ئاماژە کردن بە دەست بەرزکردنەوە یان سەرجۆڵاندنەوە یان هۆڕینگ لێدان ئەگەر لە ناو سەیار و ئۆتۆمبیل بێت ، ئەمەیش هەڵەیە چونکە پێچەوانەیە بۆ ئەم فەرموودەیەی پێغەمبەر﴿ﷺ﴾ :

عن جابر بن عبد الله﴿رضي الله عنه﴾ قال : قال رسول الله﴿ﷺ﴾ : ﴿لا تسلموا تسليم اليهود فإن تسليمهم بالرؤوس والأكف والإشارة﴾(١٤).

واتە : وەکو جوولەکە سەلام مەکەن لە یەکتر چونکە سەلام کردنی جوولەکە بریتییە لە سەر و دەست جوڵاندنەوە و ئاماژە کردن .

قال الحافظ : (ولا تكفي الإشارة باليد ونحوه ... ويستثنى من ذلك حالة الصلاة ... وكذا من كان بعيداً بحيث لا يسمع التسليم يجوز السلام عليه إشارة ويتلفظ مع ذلك بالسلام)(١٥).

واتە : تەنها ئاماژە کردن بە دەست و هاوشێوەکانی بەس نییە ... بەڵام حاڵەتی نوێژ لەمەجیا دەکرێتەوە ... هەروەها بۆ کەسێکیش کەوا دوور بێت لێتەوە بە شێوەیەك کەوا گوێ بیستی سەلامەکە نەبێت ئەوا دروستە سەلامی لێ بکەیت بە ئاماژە و لەگەڵ ئاماژەکەشدا بە زمانت سەلامەکە دەڵێیت .

دووەم : سەردانی نەخۆش ((وعيادة المريض)) :

---

(١٤) – (أخرجه النسائي) في "عمل اليوم والليلة" والديلمي : (٤ / ١٥٠) ونقل الألباني قول الحافظ في "فتح الباري" : (١١ / ١٢) : (أخرجه النسائي بسند جيد) وأقره ، وقال في "جلباب المرأة المسلمة" ص : (١٩٦) : (صحيح) ، وانظر : "سلسلة الأحاديث الصحيحة" : (٤ / ٣٨٨ ـ ٣٨٩) تحت الحديث رقم : (١٧٨٣) .

(١٥) – (فتح الباري) : (١١ / ٢٤) .

* فـــــةزلأ و طـــــةورةيي سةرداني نةخؤش :

عن علي﴿رضي الله عنه﴾ قال سمعت رسـول الله﴿صلى الله عليه وسلم﴾ يقول : ﴿مـن أتـى أخـاه الـمسلم عائداً مشى في خرافـة الـجنة حتـى يجلس، فإذا جلس غمرته الرحمـة ، وإنْ كان غدوةً صلى عليه سبعون ألف ملك حتـى يمسي ،وإنْ كان ممسياً صلى عليه سبعون ألف ملك حتـى يصبح﴾ (١٦).

واتــه : هـەر کەسـێك بـچێت بـۆ سەردانی برایـەکی نەخۆشـی ئـەوا لـە نـاو دروێنە کردنی بەرهەمـەکانی بەهەشـتدایە تاوەکو دادەنیشێت ، جا ئەگـەر دانیـشت ئـــەوا ڕەحمــــەت و بــــەزەیی خـــوا دەیگرێتەوە، وە ئەگەر ئەو سەردانەی لـە کــاتی بەیانیـــدا بـــوو ئـــەوا (٧٠,٠٠٠) حەفتاهەزار فریشتە بـۆی دەپاڕێنـەوە لـە خوا و دوعـای خێـری بـۆ دەکـەن تـاوەکو ئێوارە ، وە ئەگەر ئەو سەردانەی لە کاتی ئێـوارەدا بـوو ئـەوا (٧٠,٠٠٠) حەفتاهـەزار فریشتە بۆی دەپاڕێنەوە لە خوا و دوعای خێری بۆ دەکەن تاوەکو بەیانی کـە ڕۆژی لێدەبێتەوە .

* حـوکمي سـةرداني نـةخؤش :

قال الإمام البخاري : (باب وجوب عيادة الـمريض) ، ثُم أخرج حديث أبـي موسى﴿رضي الله عنه﴾ قال:قال رسول الله﴿صلى الله عليه وسلم﴾ : ﴿أطعموا الـجائع ، وعودوا الـمريض ، وفُكوا العانـي﴾ (١٧).

واتـــە : ئیمـــامی (البخـ ـــاري) فەرموویەتی : "بابەتی واجبێتی سەردانی نـــــەخۆش" ئـــــەنجا فەرموودەکـــــەی پێغەمبەری خوای﴿صلى الله عليه وسلم﴾ گێڕاوەتەوە کـە فەرموویەتی : خواردن بدەن بـە کەسـانی برسی، و سەردانی نەخۆش بکەن، و دیـل و بەندکراو ڕزگار بکەن .

* ســوننەتە دوعـــای کــەفارەتی تاوان و چاك بوونەوە بۆ نەخۆش بکەیت :

عن ابن عباس رضي الله عنهما : أن النبي﴿صلى الله عليه وسلم﴾ دخل على أعرابـي يعـوده ، قال: وكان النبي﴿صلى الله عليه وسلم﴾ إذا دخـل علـى

(١٦) (صحيح سنن ابن ماجه) رقم : (١٤٤٢) و(سلسلة الأحاديث الصحيحة) رقم : (١٣٦٧) ، وقـال الـشيخ الألبانـي : (خرافة الـجنة أي فـي اجتنـاء ثـمرها) (السلسلة) : (٣ / ٣٥٣) .

(١٧) (صحيح البخاري) رقم : (٥٦٤٩) .

مريضٍ يعوده قال له : لا بأس طَهور إنْ شاءَ الله...))[١٨].

واتـه : پێغەمبـەر﴿ﷺ﴾ ڕۆیـشت بـۆ لای پیـاوێكی دەشـتەكی نـەخۆش و سـەردانی كـرد ، وە پێغەمبـەر﴿ﷺ﴾ئەگـەر بڕۆیـشتایە بـۆ سەردانی نەخۆشێك پێی دەفەرموو : ئەم نەخۆشییە هـیچ نییـە و پـاك كـەرەوە و لابـەری تاوانەكانـە بـە ویـستی خـوا . قال الـحافظ:(مەبەست بـە "لا بـأس" ئەوەیـە كـە نەخۆشـی تاوانـەكان دەسڕێتەوە و لایـان دەبـات ، جـا ئەگـەر نەخۆشەكە چاك بووەوە ئەوا دوو سوودی دەسـت كـەوتووە، ئەگـەرنا قـازانجی سڕینەوەی تاوانەكانی دەست دەكەوێت ، وە مەبەست بـە "طَهور" ئەوەیـە كـە ئـەم نەخۆشـییە پاككـەرەوەی تاوانـەكانی تۆیە... وە ووتـەی "إنْ شاء الله" بەڵگەیـە لە سەر ئەوەی كە مەبەست بـە "طَهـور" دوعا و پاڕانەوەیە نەك هەواڵدان ...)[١٩]

وعن عائشة بنت سـعد أن أباهـا قال: تشكيت بـمكة شـكوى شـديدة ، فجاءنـي النبي﴿ﷺ﴾ يعودنـي ... ثُـم قال: اللهـم اشف سعداً ...))[٢٠].

واتــە : سـەعد فـەرمووی : لــە مەككەدا توشی نەخۆشـییەكی زۆر تونـد بووم ، و پێغەمبەر﴿ﷺ﴾ سەردانی كردم ... ئـەنجا فـەرمووی : خوایـە شـیفای سەعد بدە ...

وە هەندێك زیكر و دوعـای تـر لـە سـوننەتدا هـاتووە لێـرەدا دەرفـەتی باسكردنیانمان نییە .

سێیەم : وەڵامدانـەوەی دەعـوەت ((وإجابة الداعي ، وأجيبوا الداعيَ)) :

* حوكمي وةلآمدانةوةي دةعوةت :

بـەدەم هاتنـەوە و وەڵامدانـەوەی دەعوەتی برای موسڵمان واجبـە لـە سـەر موسڵمان چونكە پێغەمبەری خـوا﴿ﷺ﴾ فـەرمانی پـێ كـردووە و فەرموویـەتی : هەركەسـێك وەڵامـی نەداتـەوە ئـەوا پێـچەوانەی خـوا و پێغەمبەرەكـەی كردووە﴿ﷺ﴾ ، ئەمەش بەمـەرجێك ئـەو دەعوەتـە كـاری حـەرامی تێـدا ئـەنجام نەدرێت .

(١٨) (صحيح البخاري) رقم : (٥٦٥٦) .
(١٩) – (فتح الباري) : (١٠ / ١٤٧ ـ ١٤٨) .

(٢٠) – (صحيح البخاري) رقم : (٥٦٥٩) .

عن أبي موسى الأشعري ﴿رضي الله عنه﴾ عن النبي ﴿ﷺ﴾ قال:﴿فكوا العاني ، وأجيبوا الداعي ، وعودوا المريض﴾[٢١].

واته : دیل و بەند كراو رزگار بكەن، و وەڵامی دەعوەتی دەعوەتكار بدەنەوە، و سەردانی نەخۆش بكەن .

وعن ابن عمر رضي الله عنهما قال: أن رسول الله ﴿ﷺ﴾ قال:﴿ إذا دعي أحدكم إلى الوليمة فليأتها ،﴿عرساً كان أو نحوه﴾ ، ﴿ومن لم يجب الدعوة ، فقد عصى الله ورسوله﴾))[٢٢].

واته : ئەگەر یەكێك لە ئێوە بانگ كرا بۆ دەعوەتێك ئەوا با بڕوات و ئامادە ببێت ، دەعوەتی ژن گواستنەوە بێت یان جگە لەوەش ، وە هەر كەسێك نەیەت بە دەم ئەو بانگەوە و وەڵامی دەعوەتەكە

(٢١) – (صحيح البخاري) رقم : (٥١٧٤)و(٧١٧٣) .
(٢٢) –(صحيح البخاري) رقم : (٥١٧٣) و(صحيح مسلم) رقم : (١٤٢٩) ، وقال الشيخ الألباني : (رواه البخاري ومسلم وأحمد والبيهقي من حديث ابن عمر ، ورواه أبو يعلى ، والزيادة الثانية له ، وسندها صحيح كما قال الحافظ في " التلخيص ") قاله في " آداب الزفاف " ص : (٨٢) .

نەداتەوە ئەوا سەرپێچی خوا و پێغەمبەرەكەی كردووە﴿ﷺ﴾.

قال الحافظ : (قوله "عصى الله ورسوله" هذا دليلٌ على وجوب الإجابة ، لأن العصيان لا يطلق إلا على ترك الواجب، ووقع في رواية لابن عمر عند أبي عوانة : "من دعي إلى وليمة فلم يأتها عصى الله ورسوله")[٢٣].

واته : ووتەی "هەر كەسێك نەیەت بە دەم ئەو بانگەوە و وەڵامی دەعوەتەكە نەداتەوە ئەوا سەرپێچی خوا و پێغەمبەرەكەی كردووە﴿ﷺ﴾ " بەڵگەیە لە سەر واجبێتی وەڵامدانەوەی دەعوەت، چونكە سەرپێچی بە كار ناهێنرێت ئیللا بۆ وازهێنان لە واجب نەبێت ...

وە ئەوەش بزانە كە واجبێتی وەڵامدانەوە و بەدەم هاتنەوەی دەعوەت تەنها تایبەت نییە بە دەعوەتی ژن گواستنەوەوە، بەڵكو گشتییە و هەموو دەعوەتێك دەگرێتەوە بە مەرجێك ئەو دەعوەتە كاری حەرامی تێدا ئەنجام نەدرێت ، ئەم تێگەیشتنەش ڕوكەشی ئەو

(٢٣) – (فتح الباري) : (٩ / ٣٠٥) .

فەرموودەیەی سەرەوەیە بە هەموو ڕیوایەتەکانی‌یەوە .

* دەعوەت کردنی دەوڵەمەندەکان بە تایبەت حەرامە :

حەرامە دەعوەت تایبەت بکرێت بە دەوڵەمەندەکانەوە و فەقیر و هەژارەکانی بۆ بانگ نەکرێت ، ئەمەش لەبەر ئەم فەرموودەیە :

عن أبـي هريرة ﴿رضي الله عنه﴾ قال : قال رسـول الله ﴿ﷺ﴾ : ﴿ شـر الطعامِ طعام الوليمـة يـدعى لهـا الأغنيـاء، ويـمنعهاالـمساكين، ومن لـم يـجب الدعوة فقد عصى الله ورسوله ﴾(٢٤).

واتە : خراپ ترین خواردن خواردنی دەعوەتە کەوا دەوڵەمەندەکانی بۆ بانگ دەکرێت و فەقیر و هەژارەکانی لێ قەدەغە و بێ بەش دەکرێت ، وە هەر کەسێك وەڵامی دەعوەت نەداتەوە ئەوا سەرپێچی خوا و پێغەمبەرەکەی کردووە ﴿ﷺ﴾ .

(٢٤) – (رواه البيهقي) فـي "السنن الكـبرى" رقـم : (١٤٢٩٨) بـهذا اللفظ مرفوعاً ونـحوه فـي (صحيح مسلم) رقم : (١٤٣٢) ، و(رواه البخاري) فـي صحيحه موقوفاً عليه رقم : (٥١٧٧) ، وانظر : (آداب الزفاف) ص : (٨١) ، و(شرح صحيح مسلم) : (٩ / ٢٣٧) .

قال النووي:

(لەم فەرموودەیەدا پێغەمبەری خوا ﴿ﷺ﴾ هەواڵی داوە بەوەی ڕوودەدات لە دوای خۆی لە گرنگی دان بە دەوڵەمەندەکان لە دەعوەتەکان و هاوشێوەی دەعوەتەکان ،و تایبەتمەند کردنیان بە دەعوەت و جیاکردنەوەیان بە خواردنی نەخت و چاك، و بەرز ڕاگرتنی دانیشتگە و مەجلیسەکانیان و پێش خستنیان ،وجگە لەمانەش لەوانەی کە لە زۆربەی دەعوەتەکاندا ڕەچاو دەکرێت ، خواش یارمەتی دەرە !)(٢٥).

* نابێت وەڵامی دەعوەتێك بدەیتەوە کەوا کاري حەرامي تێدا ئەنجام دەدرێت :

ئیمامی (البخـاري) ڕەحمەتی خوای لێ بێت فەرموویەتی : (باب "هـل يرجع إذا رأى منكراً فـي الـدعوة ؟" ، ورأى أبـي مسعود صورةً فـي البيـت فرجع ، ودعا ابن عمر أبا أيوب فـرأى في البيت ستراً على الـجدار ، فقال ابن عمر غلبنا عليه النساء ، فقال : من كنت أخشى

(٢٥) – (شرح صحيح مسلم) : (٩ / ٢٣٧) .

عليه فلم أكن أخشى عليك ، والله لا أطعم لكم طعاماً فرجع)(٢٦).

واتــــه : ئايـــا ئەگـــەر لـــە دەعوەتەكـــەدا خراپەيـــەكی بـــينی دەگەڕێتـەوە ؟ (أبـي مسعود) وێنەيـەكی بينی لە ماڵەكەدا و گەڕايـەوە ، وە (ابـن عمر)يش (أبو أيـوب)ی دەعـوەت كـرد و (أبو أيوب) پۆشاكێكی بينی هەڵواسـرابوو بـە ديـواری خانووەكەيانـەوە ، (ابــن عمر)يش فـەرمووی : ئافرەتـان زاڵ بـوون بە سەرماندا ، ئەويش فەرمووی : لە هـەر كەسێك ترسم هەبوايە ئەوا ترسم لـە سـەر تـۆ نـەبوو ! سـوێند بـە خـوا خواردنتـان ناخۆم ، و گەڕايەوە .

قال الــحافظ : (عـن أبــي مسعود: "أن رجلاً صنع طعامـاً فـدعاه ، فقال: أفـي البيت صورة ؟ قال : نعـم ، فأبـى أنْ يدخلَ حتـى تكسر الـصورة" وسنده صحيح)(٢٧).

واتە : پياوێك خواردنێكی دروست كـرد و (أبـي مسعود)ی دەعـوەت كـرد ، (أبـي مسعود) فـەرمووی : ئايا ماڵتـان وێنەی تێدايـە ؟ ئـەويش ووتـی : بەڵـێ ، (أبـي مسعود) خۆی گرتەوە و نەڕۆيـشتە ژوورەوە تـاوەكو وێنەكـە بشكێنێت و لـە ناوی بەرێت .

ئەمەش لە بەر ئـەو فەموودەيـەی پێغەمبـــەری خـــوا بـــوو﴿ﷺ﴾ كـــە فەرموويـەتی: ﴿لا تدخلُ الـملائكةُ بيتـاً فيه صورة﴾(٢٨).

وقال الـحافظ أيضاً : (قال ابن بطال) :

(ئەم فەموودەيە ئەوەی تێدايە : كـە دروسـت نیيـە و حەرامـە بڕۆيـت بـۆ دەعوەتێـك كـەوا خراپـەكاری تێـدا بێـت لەوانەی كە خوا و پێغەمبەرەكەی﴿ﷺ﴾ قەدەغـەيان كـردووە، چـونكە ڕۆيـشتن و وەڵامدانەوەی ئەو دەعەوەتە دەرخـستنی ڕەزامەنـدی تێدايـە بـەو خراپـەكاری و حەرامانە ، ئەنجا بۆچوونی زانايانی بـاس كردووە كـە پوختەكـەی ئەوەيـە : ئەگـەر ئەو دەعوەتـە حـەرامكاری تێـدا هـەبوو و ئـەويش توانـای گـۆڕين و لابردنـی ئـەو

---

(٢٦) - قالـه الإمام البخاري فـي "صـحيحه " فـتح الباري : (٩ / ٣٠٩) .

(٢٧) – (فتح الباري) : (٩ / ٣١٠) .

(٢٨)- (صحيح البخاري) رقم : (٣٢٢٦) و (٣٢٢٥) و (٣٣٢٢) و(٤٠٠٢) و (٥٩٤٩) و (٥٩٥٨) و(صـحيح مسلم) رقم : (٢١٠٦) و (٢١٠٧) و (٢١١٢) .

حەرامانەی هەبوو ئەوا دروستە بڕوات و ئامادە بێت ، وە ئەگەر توانای گۆڕین و لابردنی ئەو حەرامانەی نەبوو ئەوا دەگەڕێتەوە و ئامادەنابێت ...)[٢٩]

وەپرسیار کرا لە اللجنة الدائمة للبحوث والإفتاء :

(مردوویەك لە خزم و کەسوکارم دەمرێت و خواردنێکی بۆ دروست دەکەن لە (٧) ڕۆژ و (٤٠) ڕۆژەی مردنیدا [واتە : خواردنی سەر حەفتانە و سەر چلە] ئەمەش بیدعەیە وەکو پێشتر فەتواتان بۆمان داوە ، بەلأم من دەڕۆم بە مەبەستی نەپچڕاندنی خزمایەتی ، ئایا حوکمی خواردنی ئەو خواردنە دروست کراوە بیدعە چییە ؟).

زانایانیش لە وەلأمدا فەرموویان :

(دروست نییە وەلأمی ئەو دەعوەتە بدەیتەوە ، چونکە ئەمە بەشێکە لە بیدعەکان ، و پێغەمبەری خواش﴿ﷺ﴾فەرموویەتی : هەر کەسێك لەم دینەدا شتێك دابهێنێت و ئەو شتەش بەشێك نەبێت لەم دینە ئەوا ئەو داهێنراوە ڕەت کراوەیە و قەبوڵ ناکرێت ، وە ئەگەر تۆ وازبێنیت لە ئامادە بوونی ئەو دەعوەتە ئەوا ئەم ئامادە نەبوونەت بەشێکە لە گوێڕایەڵی خوا و بەشێك نییە لە پچڕاندنی خزمایەتی ، چونکە پچڕاندنی خزمایەتی بریتییە لە وازهێنان لە کارێك کە کردنی شەرعی بێت لە چاکە و خێر ، بەلأم ئەگەر ئامادەبوونت بە مەبەستی گۆڕین و قەدەغە کردنی ئەو خراپە و بیدعەیە بێت و تۆش توانای ئەمەت هەبێت ئەوا هیچی تێدا نییە ئامادە بیت بە مەبەستی گۆڕین و قەدەغە کردنی ئەو خراپە و بیدعەیە ، بە مەرجێك لەو خواردنە نەخۆیت کە بەو مەبەستەوە بۆت دێنن و پێشکەشتی دەکەن ... وبالله التوفيق ، وصلى الله على نبينا محمد وآله وصحبه وسلم)[٣٠].

---

(٢٩) – (فتح الباري) : (٩ / ٣١٠) .

(٣٠) - السؤال الخامس من الفتوى رقم : (٨٨٦٨) ، اللجنة الدائمة للبحوث العلمية والإفتاء ،

عضو ، عضو ، نائب رئيس اللجنة ، الرئيس .

عبد الله بن قعود ، عبد الله بن غديان ، عبد الرزاق العفيفي ، عبد العزيز بن عبد الله بن باز .

وقال الشيخ ابن العثيمين: (وإذا كان في الدعوة منكر ، فإن كان الإنسان قادراً على التغيير وجبت عليه الإجابة ، من وجهين: الوجه الأول: إزالةُ المنكر ، والوجه الثاني: إجابةُ دعوة أخيه ... و أما إذا كان في

چوارەم : دوعای خێر کردن بۆ ئەو کەسەی کە دەپژمێت ((وتشميت العاطس)) :

ئیمامی المناوي دەفەرمێت :

﴿مەبەست بە "تشميت العاطس" ئەوەیە کە دوعای بۆ بکەیت بەوەی کە خوا ڕەحمی پێ بکات و بەرەکەتی خۆی پێ ببەخشێت ئەگەر ئەو کەسە دوای پژمینەکەی سوپاسی خوای کردو ووتی : (الحمد لله) ...وە ئەگەر پژمی و سوپاسی خوای کرد ئەوا تۆیش دوعای بۆ بکە بەوەی کە پێی بڵێیت : (يرحمك الله)﴾[٣١]...

وقال الحافظ : (قال ابن دقيق العيد : وظاهر الأمر الوجوب ...وقال به جمهور أهل الظاهر ... وقال ابن أبي جمرة : قال جمع من علمائنا : إنه فرض عين وقواه ابن القيم في "حواشي السنن" فقال : جاء بلفظ الوجوب الصريح وبلفظ "الحق" الدال عليه وبلفظ "على" الظاهرة فيه وبصيغة الأمر التي هي حقيقة فيه وبقول الصحابي "أمرنا رسول الله ﷺ" ، قال : ولا ريب أن الفقهاء أثبتوا وجوب أشياء كثيرة بدون مجموع هذه الأشياء...)[٣٢].

بە کورتی واتە : ڕواڵەتی ئەو فەرمان پێ کردنە ئەوەیە کە دوعا کردن بۆی واجب و پێویستە ، وە کۆمەڵێك لە زانایانیش فەرموویانە فەرزە لە سەر هەموو ئەوانەی کە گوێ یان لە پژمین و سوپاس کردنی دەبێت دوعای بۆ بکەن .

پێنجەم : شوێنکەوتنی جەنازە ((اتباع الجنائز)) :

* حوکمی شوێنکەوتنی جەنازە :

ئەگەر موسڵمانێك مرد ئەوا واجب و پێویستە لە سەر هەندێك لە برا موسڵمانەکانی کەوا هەستن بە شۆردن و کفن کردن و نوێژی جەنازە لە سەر کردن

الدعوة منكر لا تستطيع تغييره كما لو كان في الدعوة شرب دخان أو شيشة أو كان هناك أغاني محرمة فإنه لا يجوز لك أنْ تجيب) (شرح رياض الصالحين): (١ / ٦١٣) .

(٣١) – (فيض القدير) : (٣ / ٣٩٠) .

(٣٢) – (فتح الباري) : (١٠ / ٧٣٨ – ٧٣٩) ولخصه المناوي في "فيض القدير" : (٣ / ٣٩٠) ونقله المباركفوري في "تحفة الأحوذي" : (٨ / ٦ – ٧) بلفظه تماماً .

و شوێن کەوتنی بۆ ناشتن و دەفن کردنی لە گۆڕستانی موسڵمانان .

ئیمامی الـمناوي دەفەرمێت :

(شوێنکەوتنی جەنازە فەرزە لە سەر هەندێك لە موسڵمانان وەکو وەڵامدانەوەی سەلام ، وە زانایان کۆڕان لە سەر ئەوەی کە واجبێتی بەڕێخستنی لە بەر بەجێگەیاندنی مافی ئەو موسڵمانەیە بەسەر براکانیەوە بۆیە فەرزە لە سەر هەندێك لە موسڵمانان چونکە مافەکەی بە جێدەهێنرێت بە کردار و شوێنکەوتنی هەندێکیان ...).

هەروەها دەفەرمێت : (مەبەست بە "ئەگەر مرد شوێنی بکەوە" ئەوەیە کە شوێنی جەنازەکەی بکەویت بۆ ئەوەی نوێژی جەنازەی لە سەر بکەیت ، وە ئەگەر لە گەڵ جەنازەکەدا بیت تاوەکو دەنێژرێت ئەوا چاکتر و لە پێشترە)[٣٣] .

* فەزڵی شوێنکەوتنی جەنازە :

عن أبي هريرة﴿رضي الله عنه﴾ عن النبي﴿صلى الله عليه وسلم﴾ قال "﴿من صلى على جنازة ولم يتبعها فله قيراط ، فإنْ تبعها فله قيراطان ، قيل : وما القيراطان ؟ قال : أصغرهما مثل أُحد﴾[٣٤] .

واتە : هەرکەسێك نوێژ لە سەر جەنازەیەك بکات و شوێنی نەکەوێت ئەوا (قیراط)ێکی دەست دەکەوێت ، وە ئەگەر شوێنیشی بکەوێت ئەوا دوو (قیراط)ی دەست دەکەوێت ، ووترا : دوو (قیراط) چییە ؟ فەرمووی : بچوکترینیان وەکو شاخی ئوحد وایە (واتە : لە گەورەیی پاداشت و قورسی خێرەکەیدا لە تەرازووی چاکەکاندا) .

وفي رواية نحوه :﴿من خرج مع جنازة من بيتها وصلى عليها ثُم تبعها حتى تدفن كان له قيراطان من أجر كُل قيراط مثل أُحد ، ومن صلى عليها ثُم رجع كان له من الأجر مثل أُحد ...﴾ .

واتە : هەرکەسێك لە گەڵ جەنازەیەکدا لە ماڵەوە دەرچێت و نوێژی لە سەر بکات و ئەنجا شوێنیشی بکەوێت تاوەکو دەنێژرێت ئەوا دوو (قیراط) پاداشتی بۆ هەیە هەر یەك (قیراط)ی وەکو شاخی ئوحد وایە ، وە هەر کەسێك

(٣٣) – (فيض القدير) : (٣ / ٣٩٠) .

(٣٤) – (صحيح البخاري) رقم : (١٣٢٣) و(صحيح مسلم) رقم : (٩٤٥) واللفظ له .

نوێژی لە سەر بکات و ئەنجا بگەڕێتەوە ئەوا ئەوەندە پاداشتی بۆ هەیە وەکو شاخی ئوحد .

وفي رواية أخرى نحوه :

((... قيل : وما القيراطان ؟ قال : مثل الجبلين العظيمين)) ، قال سالم بن عبد الله بن عمر : وكان ابن عمر يصلي عليها ثُم ينصرف فلما بلغه حديث أبي هريرة قال : لقد ضيعنا قراريطَ كثيرة)) .

واتە : ووترا : دوو (قیراط) چییە ؟ فەرمووی : وەکو دوو شاخی گەورە وان لە پاداشتدا ، (سالم)ی کوڕی (عبد الله)ی کوڕی (عُمَر) فەرمووی : (ابنُ عُمَر) نوێژی لە سەر جەنازە دەکرد و دەگەڕایەوە بەڵام کاتێك فەرموودەکەی (أبو هريرة)ی پێگەیشت فەرمووی : بە ڕاستی چەندەها (قیراط)ی زۆرمان لە دەست داوە .

شەشەم : ئامۆژگاری کردنی یەکتر ((وإذا استنصحك فانصح له))

قال النووي : (وأما قوله ﷺ "واذا استنصحك"

واتە : ئەگەر داوای ئامۆژگاری لێت کرد ئەوا پێویستە لە سەرت ئامۆژگاری بکەیت و مەرایی بۆ نەکەیت و فێڵ و غەشی لێ نەکەیت و خۆت نەگریتەوە لە دەربڕینی ئامۆژگاری بۆی ، خواش زاناترە)[٣٥].

حەوتەم : سەر خستنی ستەم لێکراو ((نصر المظلوم)) :

قال الشيخ ابن العثيمين :

(سەرخستنی ستەم لێکراو واتاکەی ئەوەیە بەرگیری لێبکەیت و ستەمی لێ دوور بخەیتەوە ، جا چ ئەو ستەمە لە پارە و ماڵدا بێت ،یان لە ناموس و سومعەتدا بێت، یان لە خود وخوێندا بێت ئەوا واجب و پێویستە لەسەر موسڵمان کەوا برای موسڵمانی سەر بخات ...)[٣٦].

وە الحافظ دەفەرمێت :

(سەرخستنی ستەم لێکراو : فەرزە لە سەر هەندێك لە موسڵمانان پێی هەستن و ئەوەش گشتییە بۆ هەموو ستەم لێکراوێك ، هەروەها بۆ

(٣٥) – (شرح صحيح مسلم) : (٧ / ٢٦٤) .
(٣٦) – (شرح رياض الصالحين) : (١ / ٦١٦) .

ســـەرخەرەکانیش ، لــە گــەڵ ئەوەشــدا فەرزی سەر هەندێك ڕووبەڕووی هــەمووان دەکرێتەوە ئەمەش بۆچوونی ڕاسـتە ، وە هەندێك جار دەبێت بە فەرز لـە سـەر ئـەو کەسەی کە بە تەنها توانای هەیـە سـەری بخـات بــە مــەرجێك ئــەو قەدەغــەکردنی ســـتەمە زیـــان و خراپەیــەکی تونـــد و گەورەتری بە دواوە نەیەت کە لـە زیـان و خراپەی خودی ئەو خراپە و ستەمە تونـد و زیاتر بێت ، جا ئەگەر زانی یان زۆربـەی گومــــانی بـــۆ ئــــەوە دەچــــوو کــــە سەرخستنەکەی سوودی نیە ئەوا واجب و فەرزێتی لە سـەر دەکـەوێت و بنـچینەی سـوننەتێتی سەرخـستنی هــەر دەمێنێـت بەو مەرجەی پێشوو ، وە ئەگەر خراپــە و زیــانی هــەردووکیان یەکـسان بــوو ئــەوا ئازادە لـە هەڵبـژاردنی هــەرکامێکیان ، وە مەرجی سەرخەریش بریتیـیە لـەوەی کـە دەبـێ زانـا بێـت بـەوەی کـە ئـەو کـردارە ستەمە .

وە سەرخـستن لـە گـەڵ ڕوودانـی ســــتەمدا ڕوودەدات ئەمــــەش خــــوود و ناوەڕۆکی سەرخـستنە ، وە هەنـدێك جـار پێش ڕوودانی سـتەمەکە ڕوودەدات وەکـو ئـەوەی کەسـێك مرۆڤێـك ڕزگـار بکـات لـە دەستی مرۆڤێکی تر کـە بـە سـتەم داوای پارە و ماڵێکی لێ دەکات و هەڕەشەی لێ دەکـات ئەگـەر پێـی نـەدات ، وە هەنـدێك جــــاریش دوای ڕوودانــــی ســــتەمەکە سەرخــــستن ڕوودەدات کــــە ئەمـــــەیان زۆرترینیانە ...)[٣٧]

هەشتەم : بـەجێهێنـانی سـوێندی کەسێك سوێندی لێـت خواردبێـت ((إبـرار القسم)) :

وە الـحافظ دەفـەرمێت: (قوله : "بإبرار القسم" أي بفعل ما أراده الـحالف ليصير بذلك باراً)[٣٨].

واتە : مەبەست بـە (بـەجێهێنانی سوێندی کەسێك سوێندی لێت خواردبێت) ئەوەیە : ئـەو شـتە ئـەنجام بـدەیت کـەوا کەسی سوێند خۆر مەبەستێتی بۆ ئەوەی سوێندەکەی بە جێبێـت و نەیـشکێنێت و لە سەری نەکەوێت .

عن أسامة﴿رضي الله عنه﴾ قال : أن ابنـةً لرسول الله﴿صلى الله عليه وسلم﴾ أرسـلت إليـه ... أن ابنـي قد احتضر فاشهدنا ، فأرسل يقـرأ

(٣٧) – (فتح الباري) : (٥ / ١٢٣ ـ ١٢٤) .
(٣٨) – (فتح الباري) : (١١ / ٦٦١) .

السلام ويقول: إن لله ما أخذ وما أعطى ، وكل شيءٍ عنده مسمى ، فلتصبر ولتحتسب ، فأرسلت إليه **تُقسِمُ عليه** ، فقام وقمنا معه...))[٣٩].

واتە : کچێکی پێغەمبەری خوا ﷺ ناردی بە دوای پێغەمبەردا ﷺ ... کەوا کوڕێکی لە سەرەمەرگدایە بۆ ئەوەی پێغەمبەری خوا ﷺ ئامادەی بێت ، پێغەمبەری خوایش ﷺ ئەو کەسەی نارد و فەرمووی پێی بڵێ : پێغەمبەری خوا ﷺ سەلامت لێ دەکات و فەرموویەتی : (ئەوەی کە خوا بردوویەتیەوە و ئەوەشی کە بەخشیوێتی هەمووی هەر هی خوایە ، و هەموو شتێکیش لای خوا کاتی دیاری کراوی خۆی هەیە ، لە بەر ئەمە با ئارام بگرێت و چاوەڕوانی پاداشت بێت لای خوا) ، ئەویش ناری کەوا سوێندی خواردووە لە سەر پێغەمبەر ﷺ کەوا ئامادە ببێت ، ئەنجا پێغەمبەری خوا ﷺ هەستا و ئێمەیش لە گەڵیدا هەستاین و ڕۆیشتین ...

لەم فەرموودەیەوە بۆمان دەردەکەوێت پێغەمبەری خوا ﷺ سوێندی کچەکەی بەجێهێنا و ڕۆیشت بە دەم داواکەیەوە .

بەڵام ئەگەر بە جێهێنانی سوێندەکە زیان و ناڕەحەتی تێدا بوو ئەوا لەم حاڵەتەدا بەجێی ناهێنێت ، بە بەڵگەی ئەو فەرموودەیەی کە تێیدا هاتووە (أبو بکر) ﵁ خەوی پیاوێکی پەرژین و تەفسیر کرد و ئەنجا (أبو بکر) ﵁ فەرمووی : ((... فأخبرني يا رسول الله - بأبي أنت وأمي - أصبت أم أخطأت ؟ قال النبي ﷺ: أصبت بعضاً وأخطأت بعضاً ، قال : فوالله يا رسول الله لتحدثني بالذي أخطأت ، قال : لا تقسم))[٤٠].

واتە : هەواڵم بەرێ ئەی پێغەمبەری خوا - باوك و دایکم بە قوربانت بێت - ئایا پێکام یان هەڵەم کرد؟ پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی :

(٣٩) – (صحيح البخاري) رقم : (٦٦٥٥) و(صحيح مسلم) رقم : (٩٢٣) ، ولفظ مسلم : ((... إنها قد أقسمت لتأتينها ...)) .

(٤٠) – (صحيح البخاري) رقم : (٧٠٤٤) و(صحيح مسلم) رقم : (٢٢٦٩) .

هەندێکیت پێکا و لە هەندێکیشدا هەڵەت کرد ، (أبو بکر) ﴿رضي الله عنه﴾ فەرمووی : سوێند بە خوا ئەی پێغەمبەری خوا﴿صلى الله عليه وسلم﴾دەبێت پێم بڵێیت ئەوەی کە هەڵە بوو کامەیە ، پێغەمبەریش﴿صلى الله عليه وسلم﴾فەرمووی : سوێند مەخۆ .

وە ئیمامی النووي دەفەرمێت :

(ئەم فەرموودەیە بەڵگەیە لە سەر ئەوەی کە بەجێهێنانی سوێند کاتێك فەرمان دەکرێت بە مرۆڤ بە جێی بێنێت ئەگەر لە توانایدا بوو بە بێ ناڕەحەتی و بە بێ زیان و زەرەر ...)[٤١] .

هەروەها دەفەرمێت :

(ووتراوە پێغەمبەر﴿صلى الله عليه وسلم﴾سوێندەکەی (أبو بکر)ی﴿رضي الله عنه﴾ بەجێنەهێنا چونکە بە جێهێنانی سوێند تایبەتە بەو حاڵەتەوە کە ناڕەحەتی و زیانی ئاشکرای تێدا نەبێت ، جا ئەگەر ناڕەحەتی و زیانی ئاشکرای تێدا هەبوو ئەوا بە جێناهێنرێت...

وە ئەم فەرموودەیە بەڵگەیە لە سەر ئەوەی کە : سوننەت نیە سوێند بە جێبهێنرێت ئەگەر زەرەر و زیانی تێدا هەبوو)[٤٢] .

وە الشیخ ابن العثیمین دەفەرمێت :

(بەجێهێنانی سوێند واتای ئەوەیە ئەگەر برایەکت سوێندی لە سەرت خوارد بە کردنی شتێك ،ئەوا بۆی بە جێبێنە ورێك بکەوە لە گەڵیدا لە سەر ئەوەی کە سوێندی لەسەر خواردووە ،جا ئەگەر سوێندی خواردو ووتی : سوێند بە خوا دەبێت ئەوە و ئەوە بکەیت ، ئەوا مافی هەیە بە سەرتەوە کەوا سوێندەکەی بۆ بەجێبێنیت و ڕێك بکەویت لە گەڵیدا ، ئیللا مەگەر بە جێهێنانی ئەو سوێندە زیانی تێدا هەبێت بۆت ... بەڵام ئەگەر دەست درێژی و ستەمی تێدا نەبوو، و سوێندی لە سەرت خوارد ئەوا مافی هەیە بە سەرتەوە کەوا سوێندەکەی بۆ بەجێبێنیت و ئەوەی پێ ببەخشیت کە سوێندی بۆ خواردووە ئیللا مەگەر تاوان بێت ، جا ئەگەر تاوان بوو

(٤١) – (شرح صحیح مسلم) : (١٢ / ٧٨) .

(٤٢) – (فتح الباري) : (١٢ / ٥٤٦) .

ئـــەوا وەڵامـــی مـــەدەرەوە و بـــۆی بەجێمەهێنە ، بۆ نموونە ئەگەر سوێندی لە سەرت خوارد کەوا چەند درهەمێکی بدەیتێ بۆ ئەوەی جگەرەی (دوکەڵی) پێ بکڕێت ، ئەوا ئەمە پێویست نییە لەسەرت ، بەڵکو دروست نییە بۆت وەڵامی بدەیتەوە و ڕێك بکەویت لە گەڵیدا، چونکە تۆ هاوکاری دەکەیت لە سەر تاوان و دەست درێژی و ستەم .

هەروەها لە وێنەی ئەمە : ئەگەر سوێندی خوارد کەوا سەردانی کەس نەکەیت لە برا و مام و خزم و کەسانی دۆست و نزیك ئەوا گوێڕایەڵی نەکەیت و سوێندەکەی بۆ بەجێمەهێنە ئەگەر چی باوکیشت بوو ، چونکە بە جێهێنان و گەیاندنی پەیوەندی خزمایەتی واجبە و فەرزە ، وە حەڵاڵ و دروست نییە بۆ ئەو کەوا وێنەی ئەم سوێندە بخوات ...

وە لێرەدا پرسیارێك هەیە کە بریتییە لەوەی : هەندێك جار ئەو سوێند دەخوات و تۆش سوێند دەخۆیت ، و ئەمەش زۆر جارێك لە کاتی میواندارییدا ڕوو دەدات کاتێك کەوا میوانت دێت ، میوانەکە دەڵێت : سوێند بە خوا نابێت هیچ سەربڕیت بۆم ، تۆش سوێند دەخۆیت و دەڵێیت : سوێند بە خوا سەری دەبڕم بۆت ، جا ئا لێرەدا ئایا کێ سوێندی ئەوی تر بەجێبێنێت ، یەکەم یان دووەم ؟

دەبێت سوێندی یەکەم کەس بەجێبهێنرێت چونکە مافی ئەو دامەزراو و جێگیر بووە ، و بە کەسی دووەمەیش ــ کە خاوەنماڵەکەیە کەوا سوێندی خوارد شتێك سەر ببڕێت ــ دەڵێین : هیچ سەر مەبڕە و کەفارەت و قەرەبووی سوێندەکەت بدە ، چونکە کەسی یەکەم شایستە تر و لە پێش ترە بەوەی کە سوێندەکەی بەجێبهێنرێت ...)[٤٣] . (بەڵام ئەگەر هەر کامێکیان دوای سوێندەکە بڵێن :ان شاو الله ،ئەوا کەفارەتی سوێندەکەیان ناچێتە سەر ئەگەر ئەو کارە ئەنجام بدەن)[٤٤] .

نۆیەم : خواردن دان بە کەسانی برسی ((أطعموا الجائع)) :قال الحافظ: (قال الكرماني : الأمر هنا

(٤٣) –(شرح رياض الصالحين) : (١ / ٦١٦ - ٦١٧) .

(٤٤) –(نفس المصدر) (ص٦١٨).

للندب ، وقد يكون واجباً فـي بعض الأحوال)(٤٥).

واته : فەرمان كردن بە خواردن دان بە كەسانی برسی لێرەدا مەبەست پێی وایە سوننەتە ، وە هەندێك جاریش خواردن دان بە كەسانی برسی دەبێت بە واجب و فەرز لە هەندێك حاڵەتدا .

وقال الحافظ ابن رجب بعد أنْ ذكر عدة أحاديث في هذا الباب : (وهذا يدل على وجوب مواساة الجائع من الجيران وغيرهم) ، ثُم ذكر حديث أبي موسى الأشعري هذا : "أطعموا الجائع..." (٤٦).

واته : ئەمە بەڵگەیە لە سەر ئەوەی كەوا واجب و پێویستە هاوكاری و یارمەتی كەسانی برسی بدرێت لە دراوسێكان و جگە لەوانیش .

وەپێغەمبەر ﴿ﷺ﴾ دەفەرمێت: ﴿ليس المؤمن الذي يشبع وجاره جائع إلى جنبه وهو يعلمه﴾(٤٧).

(٤٥) – (فتح الباري) : (٩ / ٦٤٣) .
(٤٦) – (جامع العلوم والحكم) : (١ / ٣٥٢) .
(٤٧) – (صحيح الجامع الصغير) رقم : (٥٥٠٥) و(صحيح الأدب المفرد) رقم : (١١٢) و(سلسلة الأحاديث الصحيحة) رقم (١٤٩) .

واتە : ئەوە كەسە ئیمان دارێكی تەواو نییە كەوا خۆی تێرە و دراوسێكەی بە لا شانییەوە برسییە و ئەمیش بەوە دەزانێت.

قال المناوي : (مەبەست ئەوەیە ئیمانی كامڵ و تەواو نییە ، ئەمەش لە بەر ئەوەیە كە ئەم سیفەتە بەڵگەیە لە سەر دڵ ڕەقی و زۆر ڕەزیلی و پیسكە و چروكی و نەبوونی پیاوەتی و گەورەیی بێمێشكی و پیسێتی ناخی ئەو كابرا دەوڵەمەندە)(٤٨) .

* فةزلأ و طةورةيي ثاداشتي خواردن دان بة موسلَمانان بة طشتي و فةقير و هةذارةكان بة تايبةتي :

قال الشيخ الألباني :
(ئەم فەرموودەیە : بەڵگەیەكی ڕوون و ئاشكرایە لە سەر ئەوەی كە حەرامە بۆ دراوسێی دەوڵەمەند وازبێنێت لە دراوسێكانی بە برسێتی ، بەڵكو واجب و پێویستە لە سەری ئەوەندە خواردنیان پێشكەش بكات كەوا برسێتییەكانی پێ لابەرن ، هەروەها ئەوەش كە خۆیانی پێ پۆشتە بكەنەوە لە جل و بەرگ ئەگەر ڕووت بوون ، وە هەروەها وێنەی تری ئەمانە لە پێداویستییەكان) (سلسلة الأحاديث الصحيحة) : (١ / ٢٨٠) .

(٤٨)- (فيض القدير) : (٥ / ٤٠٧) .

عن عبد الله بن عمرو رضـي الله عنهما قال :﴿أن رجلاً سأل النبي﴿ﷺ﴾أي الإسلام خير ؟ قال : تطعم الطعام ، وتقـرأُ السلام على من عرفْـت ومـن لـم تعـرف﴾[٤٩].

واته : پیاوێك پرسیاری كرد لـه پێغەمبەر﴿ﷺ﴾ كام سیفەت و كردەوە لـه ئیسلامدا چاكترە ؟ پێغەمبەریش﴿ﷺ﴾فەرمووی : خواردن بـدەی بـە دەرخـواردی موسـڵمانان ، وە سـەلامیش بكـەیت لـە هـەموو ئـەو موسڵمانانەی كە دەیانناسیت و ئەوانـەش كە نایانناسیت .

وعن عبد الله بن سلام قال: قـال رسول الله : ﴿يا أيها الناس : أفشوا السلام، وأطعموا الطعام ، وصلوا الأرحام ، وصلوا بالليل والناس نيام ، تـدخلوا الـجنـةَ بسلام﴾[٥٠].

واتـە : ئـەی خەڵكینـە : سـەلام كـردن لـە نێوانتانـدا بڵاوبكەنـەوە، و خواردن بدەن بە موسڵمانان ،و پەیوەندی خزمایەتی بـەجێبێنن، و شـەونوێژ بكـەن لە كاتێكدا كە خەڵك خەوتووە بـۆ ئـەوەی بچنە بەهەشتەوە بە سەلامەتی .

دەیەم : ئازاد كردنی دیل و دەست بەسەردا گیراو ((فكـوا العانـي)) :

قال الـحافظ :

(مەبەست بە "وفكوا العانـي" ئەوەیە كە : دیل و بەندكراوەكان ڕزگار بكەن ... وە (ابن بطال) فەرموویەتی : ڕزگار كردنی دیل و بەند كراو واجب و پێویستە لە سەر هەندێك لە موسڵمانان كە بتوانن بەو كارە هەستن ئەمەش ووتەی زۆرینەی زانایانە...)[٥١].

(وصلى اللهُ وسلم على رسولِ اللهِ وعلى آلـه وصحبه وأتباعه إلـى يومِ الدين).

(٤٩)- (صـحيح البخـاري) رقـم : (١٢) و (٢٨) و (٦٢٣٦) و(صحيح مسلم) رقم : (٣٩) .

(٥٠) – (صحيح سنن ابـن ماجـه) رقـم : (٣٢٥١) و(سلسلة الأحاديث الصحيحة) رقم (٥٦٩) .

(٥١) – (فتح الباري) : (٩ / ٦٤٣) .